

MUKADDİME SÖZLÜĞÜ

KLASİK SOSYAL BİLİMLER SÖZLÜĞÜ

Kadir CANATAN

Eskiyeni Yayınları: 36

MUKADDİME SÖZLÜĞÜ

Klasik Sosyal Bilimler Sözlüğü

Kadir CANATAN

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika no:13178)

Kapak & Mizanpaj
FCR

Baskı & Cilt

AYDAN BASIN YAYIN LTD. ŞTİ.
Örnek Sanayi Sitesi Alınteri Bulv. 364. Sk. No: 4
Tel: 0312. 354 46 27 Ostim/ANKARA

1. Baskı: 2009 (Rasyo Yayınları)
2. Baskı: Ekim 2017

ISBN: 978-605-5978-40-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No:14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0 312) 310 08 60 – Fax: (0 312) 311 47 89
web: www.eskiyeni.org • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Kadir CANATAN

MUKADDİME SÖZLÜĞÜ

KLASİK SOSYAL BİLİMLER SÖZLÜĞÜ

Ankara-2017

KADİR CANATAN

1960 Nevşehir/Hacıbektaş doğumlu. İlkokulu Mikail köyünde, ortaokulu Mucur'da (Kırşehir) ve liseyi Ankara Atatürk Lisesi'nden okuyan Canatan, buradan mezundan olduktan sonra yurt dışına çıktı. 1984-1989 yılları arasında Rotterdam Sosyal Akademisi Sosyal Hizmetler Bölümü'nde yüksek eğitimini tamamladı. Bu eğitime paralel olarak bir yıl Erasmus Üniversitesinde sosyoloji okudu. 1989-1993 yılları arasında Amsterdam Vrije Universiteit'te Kültürel Antropoloji ve Sosyoloji eğitimi aldı ve mastır yaptı. 2001 yılında Erasmus Üniversitesi Sosyoloji dalında doktorasını tamamlayan Canatan, Utrecht Üniversitesi başta olmak üzere Hollanda'da birçok üniversite ve araştırma kurumunda görev yaptı. 2005 yılında Türkiye'ye döndü. 2008 yılında Balıkesir Üniversitesi'nde doçent, 2013 yılında İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi'nde profesör oldu. Halen aynı üniversitenin Sağlık Bilimleri Fakültesi dekanlığını yürütmektedir. Flemenkçe ve İngilizce bilen Canatan, evli ve iki çocuk babasıdır. Yayınlanmış pek çok makale ve kitapları bulunmaktadır.

Kitaplarından bazıları:

Göçmenlerin Kimlik Arayışı, Endülüs Yayınları;

Bir Değişme Süreci Olarak Modernleşme, İnsan Yayınları;

Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, İnsan Yayınları;

İslam Sosyolojisi, Beyan Yayınları;

Nisadan İnsana, Çıra Yayınları;

Kendi Gözlerimizle Görmek, Büyüyenay Yayınları;

Beyan ve Beden, Mana Yayınları;

Beyan Sosyolojisi, Mana Yayınları;

İnsan Fenomeni, Açılım Kitap; *Din ve Laiklik*, İnsan Yayınları;

Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm (Edisyon), Eskiye Yayınları;

Beden Sosyolojisi, Açılım Kitap;

Aile Sosyolojisi, Açılım Kitap;

Sosyoloji Söyleşileri, Eskiye Yayınları;

İbn Haldun Perspektifinden Bilgi Sosyolojisi, Açılım Kitap;

İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği, Doğu Kitabevi.

BEŞERİ NEFSLER (BEŞERİ ÖZBENLİKLER)-----	98
BEYAN-----	98
BEY'AT-----	98
BİAT-----	98
BİD'AT-BİD'ATÇILAR-----	100
BİLARAZ (İLİNEKSEL)-----	100
BİLGİ-----	100
BİLGİ SOSYOLOJİSİ-----	100
BİLİCİLER/ARRÂFLAR-----	109
BİLİM (Science)-----	109
BİLİM ADAMI (Scientist)-----	109
BİLİMLER-----	109
BİLİNÇ-----	112
BİREYÇİL-----	112
BİREYSEL İCTİHAD-----	112
BOLLUK TOPLUMU-----	112
BÜROKRASİ-----	112
BÜYÜK YAPILAR-----	112

C-Ç

CEBİR VE MUKABELE İLMİ-----	114
CEDEL BİLİMİ-----	114
CEMAAT-----	115
CEMAAT HİSSİ-----	115
CEZA-----	115
COĞRAFYA-----	115
COĞRAFYA-MERKEZCİLİK (JEOSANT- RİZM)-----	115
ÇALIŞMA MOTİVASYONU-----	115
ÇATIŞMA-----	115
ÇEVİRİMSSEL YASALAR-----	115
ÇİFTÇİLİK-----	115

D

DANIŞMAN-LIK-----	116
DAYAK-----	116
DAYANIŞMA-----	116
DEFTER-DARLIK-----	116
DEĞER-LER-----	116

DEĞER BAĞIMLILIK/DEĞER BAĞIMSIZ- LIK-----	116
DEĞİŞME-----	116
DELİLER/MECNUNLAR-----	116
DENGE-----	117
DERLEME ÇAĞI-----	117
DETERMİNİZM-----	117
DEVLET-----	117
DEVLET BAŞKANI MUHAFIZ ALAYI KO- MUTANLIĞI-----	128
DEVŞİRMELER-----	128
DİN-----	128
DİNDARLIK-----	128
DİN-DEVLET BİRLİĞİ-----	128
DİNİ BİLİMLER-----	129
DİNİ HİZMETLER-----	129
DİNİ MESLEKLER-----	130
DİNİ SİYASET-----	130
DİN SOSYOLOJİSİ-----	130
DİRAYET TEFSİRİ-----	134
DİSİPLİNLER ARASI YAKLAŞIM-----	134
DİYALEKTİK-----	134
DİYET-----	134
DOLAŞIM-----	134
DONANMA KOMUTANLIĞI-----	134
DÖNGÜSELLİK-----	135
DÖNÜŞÜM/TRANSFORMASYON-----	135
DÖRT UNSUR-----	137
DÜNYEVİ-LEŞME-----	137

E

EDEBİYAT-----	138
EDEBİYATÇILAR-----	138
EDEBİ ZEVK-----	138
EĞİTİM-----	141
EĞİTİM SOSYOLOJİSİ-----	141
EĞİTİM YÖNTEMLERİ-----	150
EHL-İ ESER-----	150
EHL-İ HADİS-----	150
EHL-İ REY-----	150
EHL-İ RİYAZAT-----	150

EHL-İ TARK	151
EHL-İ İSTİNÂ	151
EKOLLEŞME DÖNEMİ	151
EKOLOJİ	151
EKONOMİ	151
EKONOMİK KRİZ	151
EL	151
EL-MİLEND	151
EMEK	151
EMİR	155
EMİRÜ'L-MÜ'MİNİN	155
ESAS DELİLLER	157
ESTETİK	157
EŞ'ARİ-LİK	157
EŞCİNSELLİK	157
ETNİSİTE/ETNİK	157
EVİRİM/EVİRİMCİLİK	157

F

FELSEFE	158
FELSEFİ BİLİMLER	160
FELSEFİLEŞMİŞ KELAM	160
FERAİZ BİLİMİ	160
FIKIH-I LÛGAT	161
FIKIH BİLİMİ	161
FIKIH METODOLOJİSİ	165
FIKIH USULÜ	165
FİKİR	168
FİLOZOFLAR	168
FİYAT	168
FİZİK	169

G

GALİBİYET	170
GAYPTAN HABER VERMEK	170
GEÇİM TİPLERİ	170
GEÇİŞ-LER	171
GEÇİŞ EŞİĞİ	172
GEOMETRİ	172
GERÇEĞE UYGUNLUK	172
GERİLLA HARBİ	172

GİZLİ NEDENLER	172
GÖÇEBELİK	172
GÖÇEBE TOPLUMLAR	172
GÖZ DEĞMESİ	172
GRAMER	172
GRUP DAYANIŞMASI/GRUP HİSSİ	172
GULAT	172
GÜÇ	172
GÜVENLİK	172
GÜVENİLİRLİK	172

H

HACİP-LİK	173
HADARET	174
HADARİ ARAPÇA	174
HADARİLİK	174
HADİS BİLİMİ	175
HADİS EHLİ	177
HAHAM	177
HAKİMİYET	177
HAKKA DAVET	177
HALİFE-İ RESÛLÜLLAH	177
HARCAMALAR	177
HARP	177
HARP DÜZENİ	177
HASEB	177
HAYVANCILIK	177
HENDESİ	177
HESAP SANATI	177
HEY'ET İLMİ	177
HEYULA	177
HILAFİYAT BİLİMİ	177
HİRİSTİYANLIK	178
HIRSIZLIK	179
HIRSIZLIK CEZASI	179
HİLAFET	179
HİMAYE	179
HULÛL	179
HÜKÜMDAR	179

I-İ

İRK KURAMI	182
İRKÇİLİK	184
İSLAH	184
İSTİLAH	184
İDEALİZM	185
İDEOLOG	185
İDEOLOJİK	185
İHSAN	185
İHTİLAF	186
İHTİKÂR	186
İHTİYAÇLAR KURAMI	186
İKİNCİ TABİAT	187
İKİNCİL İHTİYAÇLAR	187
İKLİMLER/COĞRAFYA	187
İKTİSADİ BÜYÜME	188
İKSİR	188
İLAHLAŞMA	188
İLERLEME	188
İLAHİYAT/METAFİZİK	190
İLHAM	191
İLLET	191
İLM-İ UMRAN	191
İMAM	191
İMAMET	192
İMAMİYE	193
İMARET	193
İMKÂN ve İMKÂNSIZLIK	193
İNSAN	193
İNSANLAŞMA	200
İNSAN DOĞASI	200
İNSANİ İCTİMA	200
İNSANLARIN BİLGİLERİ	200
İRÂDE	200
İSLAM	200
İSLAM SOSYOLOJİSİ	200
İSMET	200
İSRAİLİYAT	200
İSTİHALE	200
İSTİHDAM	200
İSTİKAMET	200

İSTİLA (İŞGAL)	200
İSTİKLAL (BAĞIMSIZLIK)	201
İŞBÖLÜMÜ	201
İTİYAT	201
İTTİSAL	201
İYİ-LİK	201

K

KABİLE	202
KABİLE BAŞKANLIĞI	203
KABİLECİLİK	204
KABİLE RUHU	204
KÂHİNLER TOPLULUĞU	204
KÂHYA	205
KALP	205
KALEM	205
KAPALI RÜYA	206
KAPI MUHAFIZLIĞI	206
KARGAŞA	206
KÂTİP-LİK	206
KATMAN	206
KAVİM	206
KAZANÇ	206
KEHANET	207
KEMALÎ İHTİYAÇLAR	208
KENT EKONOMİSİ	208
KENTLEŞME	208
KENTLİLEŞME	208
KENTERİN KURULUŞU	208
KENTSEL REFAH	209
KENT SOSYOLOJİSİ	209
KENT PLANLAMASI	216
KENT TOPLUMLARI	216
KENT YAŞAMI	216
KELAM BİLİMİ	216
KERAMET	220
KESB (KAZANMA)	220
KEŞİŞ	220
KEŞF VE İTTİLA'	220
KEYSANİYE	220
KILIÇ	220

KIRAAT BİLİMİ -----	221
KITLIK TOPLUMU -----	222
KİMYA BİLİMİ -----	222
KİMYAGER-LİK -----	226
KOHEN -----	227
KÖPRÜ DİSİPLİNLER -----	227
KÖTÜ-LÜK -----	227
KÖTÜMSER -----	227
KULLAR BÜROKRASİSİ -----	227
KUM FALCILARI/REMELCİLER-----	228
KUR'AN -----	228
KUR'AN BİLİMLERİ -----	228
KUR'AN HATTI -----	229
KURRA -----	229
KURUMLAR SOSYOLOJİSİ -----	229
KURUMSAL İCTİHAD -----	231
KÜLTÜR -----	231
KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ -----	231
KÜLTÜREL EGEMENLİK -----	231
KÜLTÜREL ETKİLEŞİM -----	231
KÜLTÜREL UYUM -----	231
KÜRTLER -----	231

L

LAİKLİK -----	232
LİBERAL -----	232
LİDERLİK -----	232
LİSAN -----	232
LİVATACILIK -----	233
LUTİLİK -----	233
LÜGAT -----	233
LÜGAT FELSEFESİ -----	233

M

MABEYİNCİLİK -----	234
MADDİ NEDENLER -----	234
MAKAM -----	234
MANTIK -----	237
MANTIK BİLİMİ -----	237
MALİYE DAİRESİ -----	238
MANASTIR -----	238

MANEVİ NEDENLER -----	238
MASLAHAT -----	238
MASUMİYET -----	238
MAYMUN -----	238
MECZUPLAR -----	238
MEDENİYET -----	239
MEDENİYET BİLİMLERİ -----	239
MEDİNE -----	239
MEDİNE-İ FAZILA -----	239
MEHDİ-LİK -----	240
MEKKE -----	241
MELEKE -----	241
MELEKLERİN BİLGİLERİ -----	243
MELİK -----	243
MELKİYE -----	243
MENAZİR -----	243
MESAHA -----	243
MESCİD-İ AKSA -----	243
MESLEKLER -----	243
MEŞŞAİLER -----	243
METAFİZİK -----	243
METOD -----	243
MEVÂLİ -----	243
MEZHEPLER SOSYOLOJİSİ -----	243
MİLLET-LER -----	248
MİTOLOJİ -----	248
MİZVAR -----	248
MODERN(İST) -----	248
MOTİVASYON -----	248
MUAMELELER -----	248
MUCİZE -----	248
MUHASEBE VE VERGİ DİVANI -----	250
MUSEVİLİK -----	250
MUTEZİLE -----	251
MÜCAHEDE -----	251
MÜCESSİME -----	251
MÜNAKAŞA -----	251
MÜNECCİMLER -----	251
MÜLK -----	251
MÜNAZARA -----	251
MÜSLÜMAN-LAR -----	251

MÜSTEŞAR-----	251
MÜŞAVİR-----	251
MÜŞEBBİHE -----	251
MÜTEAHHİRİNİN TARİKİ/KELAMI -	251
MÜTEVATİR HABER-----	251
MÜZİK/MUSİKİ -----	251

N

NASTURİYE-----	252
NAİM VE MEYYİTLER/UYUYAN ve ÖLÜ- LER -----	252
NAİP -----	252
NAHİV -----	252
NAKLİ BİLİMLER-----	252
NAZARİ AKIL -----	252
NAZİM VE NESİR SANATI -----	252
NEDENSELİK-----	253
NEFS-İ MÜDRİKE -----	256
NESEP -----	256
NESEP ASABİYETİ -----	258
NESNELİK-----	258
NİZAMİ HARP -----	258
NORMATİF -----	258
NÜBÜVVET -----	258
NÜFUS-----	262

O-Ö

OLAY-LAR-----	263
OLGU -----	263
OLGUN-LUK -----	263
OLUŞ-----	263
OLUŞUM -----	263
ONUR-----	263
OPTİK-----	263
ORGANİZMA-CILIK -----	263
ORTA İKLİM -----	263
OTORİTE -----	263
ÖĞRENCİ-MERKEZLİ EĞİTİM-----	264
ÖNERMELER -----	264
ÖRGÜT-LENME -----	264
ÖYKÜNME KURAMI -----	264

ÖZEL KALEM MÜDÜRLÜĞÜ-----	264
ÖZBENLİK KURAMI -----	264
ÖZGÜRLÜK -----	265

P

PAPA-LIK-----	266
PAPAZ -----	267
PARADİGMA -----	267
PATRİK-----	267
PEDAGOJİK İLKELER-----	267
PERDE-----	267
PERHİZ-----	267
PERİPATETİKLER-----	267
PEYGAMBERLERİN BİLGİLERİ-----	267
PEYGAMBERLİK -----	267
PİSKOPOS-----	267
PROTOKOL MÜDÜRLÜĞÜ -----	267
POLİS TEŞKİLATI -----	267
POLİTİKA -----	268
POLİTİK KURUMLAR -----	268
POTANSİYEL -----	268
PRATİK-----	268
PRATİK BİLGİ -----	268
PRATİK UMRAN-----	268
PRATİK ZEKÂ-----	268
PSİKOLOJİ -----	268
PSİKOLOJİK -----	268

R

RAHİP -----	269
RENK -----	269
REFAH-----	269
REFAH DEVLETİ -----	269
REFAH TOPLUMLARI -----	270
RIZIK -----	270
RİVAYET TEFSİRİ-----	270
RİYAZET -----	270
RUH-SAL-----	270
RUHBANLIK -----	271
RUMELİ İLLERİ -----	271
RÜYA -----	271

RÜYA YORUMLAMA BİLİMİ----- 273

S-Ş

SAFSATA----- 275

SALDIRGAN-LİK ----- 275

SALDIRI----- 275

SANATÇILAR----- 275

SANATLAR ----- 275

SANAT SOSYOLOJİSİ----- 279

SARAY MUHAFAZLIĞI----- 279

SARAY NAZIRLIĞI----- 279

SAVAŞ----- 279

SAVAŞ DÜZENİ ----- 280

SAYISAL BİLİMLER ----- 282

SEBEP ASABİYETİ----- 282

SEFALET----- 283

SEKRETER----- 283

SEMBOL----- 283

SERMAYE----- 283

SERMAYEDÂR ----- 283

SİHİR----- 285

SİHİR BİLİMLERİ----- 285

SİMGE ----- 289

SİMYA----- 289

SİVİL BÜROKRASİ----- 291

SİVİL-RESMÎ OTORİTE ----- 291

SİYASET SOSYOLOJİSİ----- 291

SİYASAL MERTEBELER VE UNVAN-

LAR ----- 292

SİYASET ----- 292

SİYASET BİLİM ----- 294

SİYASET-İ MEDİNE ----- 294

SOSYAL BAĞLILIK----- 294

SOSYAL DAYANIŞMA ----- 294

SOSYALLEŞME----- 294

SOSYOLOJİ ----- 294

SOSYOLOJİK ----- 294

SOSYOLOJİK YAKLAŞIM ----- 294

SOY ASABİYETİ----- 294

SOY-SOYBAĞI----- 294

SPEKÜLASYON ----- 294

SÖZLÜK ----- 294

SÖZLEŞME ----- 294

STATÜ ----- 294

SUFİ-LİK ----- 294

SULTAN ----- 294

SULTANLIĞIN SİMGELERİ----- 294

SÜNNETULLAH ----- 295

SÜREÇ ----- 295

ŞANS----- 297

ŞATAHAT----- 297

ŞEHİR PLANLAMASI----- 297

ŞEHİR TOPLUMLARI----- 297

ŞEREF ----- 297

ŞERİATIN MAKSATLARI----- 299

ŞİAR----- 299

ŞİİLER ----- 299

ŞURTA ----- 299

T

TABAKA ----- 300

TABIAT ----- 300

TABİİYÂT----- 300

TAGALLÜP ----- 300

TAHADDÎ----- 301

TAKLİT KURAMI ----- 301

TAKVA ----- 304

TALEBE----- 304

TALİH----- 304

TARIM ----- 304

TARİH ----- 304

TARİHÇİLER ----- 305

TARİHÇİLİK----- 305

TARİH FELSEFESİ/TARİH SOSYOLOJİSİ

----- 308

TARİH YAZIMI----- 309

TARTIŞMA ----- 309

TASAVVUF BİLİMİ ----- 309

TECRÜBÎ AKIL----- 313

TEDAVÜL----- 314

TEFSİR BİLİMİ----- 314

TEFVİZ VEZİRLİĞİ ----- 317

TEKNİK/TEKNOLOJİ(K)-----	317
TEMBELLİK-----	317
TEMESÜL-----	317
TEMYİZİ AKIL -----	317
TENFİZ VEZİRLİĞİ-----	317
TENZİH-----	317
TEORİK-----	317
TEORİK UMRAN-----	317
TEOKRASİ-----	317
TERAKKİ -----	317
TERMİNOLOJİ(K) -----	318
TEŞEBBÜH-----	318
TEŞBİH -----	318
TIP BİLİMİ -----	318
TİCARET -----	319
TİCARET ARİTMETİĞİ-----	321
TOPLANMA (İCTİMA) -----	321
TOPLUMSAL (İCTİMAİ) -----	321
TOPLUMSAL DURUMLAR (İCTİMAİ AH- VAL) -----	321
TOPLUMSAL DEĞİŞME-----	321
TOPLUMSAL DÜZEN -----	326
TOPLUMSALLAŞMA -----	327
TOPLUMSAL DEFORMASYON -----	327
TOPLUMSAL FORMASYON -----	327
TOPLUMSAL GELİŞME AŞAMALARI-----	327
TOPLUMSAL İMKÂN-----	329
TOPLUMSAL PİRAMİD -----	330
TOPLUMSAL TRANSFORMASYON ---	330
TOPLUMSAL YASA -----	330
TOPLUMSAL YAŞAM -----	334
TÜMDENGELİM-----	334
TÜMEVARIM -----	334
TÜRKLER/TÜRKMENLER -----	334

U-Ü

UMRAN-----	335
UMRAN BİLİM-----	338
UNSURLAR ÂLEMİ-----	339
UNVANLAR -----	339
USTA-ÇIRAK İLİŞKİSİ -----	339

USUL -----	339
USULÜ FIKIH-----	340
UYARICILAR/EHL-İ ZECR -----	340
UYGARLIK KURAMI -----	340
UYGULAMALI EĞİTİM -----	340
UYUM -----	340
ÜÇ PERDE TEORİSİ-----	341
ÜRETİM FAKTÖRLERİ -----	341
ÜSTÜNLÜK -----	341

V

VAHİY -----	342
VARLIK -----	343
VARLIK BİRLİĞİ/VAHDET-İ VUCÜD-----	343
VARLIK BİLİM-----	343
VARLIK DAİRESİ/VARLIK ZİNCİRİ --	343
VEKİL-----	343
VEKİL-İ HARÇ-----	343
VELİAHD-LİK-----	343
VERGİ -----	345
VERGİ POLİTİKALARI -----	348
VEZİR-LİK -----	348
VİCDAN -----	349
VUR-KAÇ TAKTİĞİ -----	349

Y

YABANCI-----	350
YAHUDİLİK -----	350
YA'KUBİYE-----	350
YAPISALCI EKOL-----	350
YARATILIŞ ÂLEMİ -----	350
YASA FİKRİ -----	350
YAVERLİK-----	350
YEDİ İKLİM-----	350
YEDİ KIRAAT -----	351
YEMİNLİ BEYAT -----	351
YENİ BİLİMLER-----	351
YOGİLER -----	351
YOKSULLUK-----	352
YÖNTEM -----	352
YÜCE MABETLER-----	352

Z

ZAHİRİ TARİH/BETİMLEYİCİ TARİH--	353	ZİRAAT -----	354
ZAHİRİ NEDENLER -----	353	ZİRAAT BİLİMİ -----	354
ZENGİNLİK VE YOKSULLUK-----	353	ZOR -----	354
ZEVK -----	354	ZORBALIK -----	354
ZEYDİYE -----	354	ZORUNLU İHTİYAÇLAR -----	355
ZITLAR ÂLEMİ -----	354	ZORUNLU-LUK -----	355
ZİC İLMİ -----	354	ZULÛM -----	355
		ZÛHD -----	356

4. İBN-İ HALDUN ÇALIŞMALARI: SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA ----- 357

KISALTMALAR

- C : Cilt
K.C. : Kadir Canatan
MB : Mehmet Bayraktar
OH : Orhan Hançerliođlu
SU : Süleyman Uludağ
TD : Turan Dursun
vd. : ve diđerleri
ZKU : Zakir Kadiri Ugan

ÖN SÖZ

Klasik eserler, bir milletin zengin tarihsel ve kültürel mirasını aktaran ve yansıtan düşünce kaynaklarıdır. Düşünce ve bilim geleneği, bu klasik eserler hakkında yapılan çalışmalar ve onlara yapılan atıflarla oluşur. Bizde böyle bir geleneğin oluştuğunu söylemek zordur. Çünkü bilim ve düşünce geleneğimizi oluşturan klasik eserler tam olarak günümüz Türkçesine aktarılmadığı gibi, aktarılanlar üzerinde de yeterli çalışmalar yapılmış değildir. *Mukaddime Sözlüğü-Klasik Sosyal Bilimler Sözlüğü*, bu gerçekten hareketle düşünce geleneğimizin oluşturulma sürecine bir nebze de olsa katkıda bulunmak amacıyla yapılmış bir çalışma örneğidir.

Mukaddime, artık çoğu kişinin üzerinde birleştiği üzere Müslüman dünyanın sosyal bilimler ansiklopedisi niteliğinde klasik bir eser olup, bilhassa sosyal düşünce ve sosyoloji tarihi alanındaki çalışmalar için büyük bir değer taşımaktadır. Uzun bir süre ihmal edilmişse de günümüzde yurt içi ve yurt dışında Mukaddime ve İbn-i Haldun çalışmalarının hız kazandığını görmek bizim için büyük bir sevinç kaynağıdır. Bununla birlikte yerli çalışmalar, çoğu zaman ilahiyat fakülteleri ve felsefe bölümlerinin ilgisini çekerken, hala sosyoloji ve tarih gibi sosyal bilim bölümlerinin ve sosyal bilimcilerin yeterince ilgi alanına girmemiş olması üzüntüyle karşılanması gereken bir durumdur. Çünkü İbn-i Haldun, her şeyden önce bir tarihçi ve sosyologdur. Bu nedenle daha çok bu disiplinlerde çalışan bilim insanlarına esin kaynağı olması gerekirdi diye düşünüyorum.

İbn-i Haldun'a duyduğum kişisel ilgi ve Mukaddime okumalarım, Rotterdam Erasmus Üniversitesi'nde sosyoloji okuduğum yıllarda başladı ve bugüne değin süre geldi. Doktora çalışmalarım sırasında bir gün hocamla sosyoloji bilimi hakkında konuşurken, ona İbn-i Haldun'un adını duyup duymadığını sordum. Hocam Profesör Anton Zijderveld, uluslararası tanınmış bir sosyolog olmasına rağmen onun adını hiç duymamıştı. İbn-i Haldun, yurt dışında daha çok Şarkiyat, Türkoloji ve İslamoloji gibi bölümlerde tanınmaktadır. Bunun üzerine hemen Mukaddime'nin İngilizce çevirisinden birkaç adet getirtip iki danışman hocama hediye etmişim.

Bu güzide kişi ve eser hakkında bazı çalışmalar yapma niyeti, üniversite yıllarımda başladı ve giderek gelişti. Daha önce çeşitli dergilerde yayımladığım makaleler dışında, kitap çapında ilk çalışmamı, *İslam Sosyolojisi* (Beyan Yayınları) adıyla 2005 yılında yayımladım. Bu çalışmamda, bizim düşünce geleneğimizde sosyal düşüncenin iki önemli

temsilcisi olan Farabi ile İbn-i Haldun'u kıyasladım. Bu çalışmada ulaştığım sonuç şu oldu: Söz konusu iki düşünür, sosyal düşüncede iki ayrı ekolü temsil etmektedir. Kitap tanıtımı yapan bir dergide benimle yapılan söyleşide “*Hepimiz ya Farabici'yiz ya da İbn-i Halduncu'yuz*” şeklinde bir açıklama yapmıştım. Bununla şu mesajı vermek istemiştım: Farabi, olandan ziyade “olması gerekeni” söyleyen normatif bir sosyologdur; o, “erdemli toplum”un bir ideoloğu ve daha çok sosyal mühendistir. Oysa İbn-i Haldun, özellikle “olanı” anlamaya ve açıklamaya çalışan bir bilim adamıdır. Bu, İbn-i Haldun'un kendi düşüncelerini ve değer yargılarını hiç belirtmediği anlamına gelmiyor. O, sürekli bir biçimde olan ile olması gerekeni ayırt eden; nerede ve ne zaman hangi düzeyde konuştuğu belli olan bir düşünürdür.

Sosyoloji, pozitivist anlayışa göre tıpkı doğa bilimleri gibi objektif bir bilim olma iddiasındadır. Olanı tasvir etmek ve açıklamak amacındadır. Pozitivist akıma bağlı bir sosyolog, olan hakkında yargı da bulunmaktan kaçınır. Fakat söz konusu akıma mensup sosyologların ne kadar bu ilkeye bağlı oldukları kuşkuludur. Çünkü pratikte onlar da çoğu zaman analitik düzeyle kendilerini sınırlamazlar ve normatif düzeyde de açıklamalarda bulunurlar. Hatta bu ilkesel tutum ile normatif kaygılar arasındaki gerilim onları, bilim alanında meşru görülmesi mümkün olmayan bir göz boyayıcılığına bile sürükler. Bu göz boyayıcılığı, kendi düşüncelerini bilim adına pazarlamak şeklinde karşımıza çıkar. İşte, bu husus pozitivist sosyologların bilim ile ideoloji arasındaki katı ayrıma rağmen paradoksal bir şekilde nasıl ideolojilerini bilimsel bir kılıf içinde sunduklarını gösteren affedilemez bir çelişkidir.

Her ne kadar İbn-i Haldun, olanı tasvir etmek ve açıklamayı esas amaç olarak önüne koymuşsa da, onun sosyolojisi katı bir pozitivistime dayanmaz. O, olanı tasvir ederken olması gereken konusunda da düşüncelerini vermektan kaçınmaz, bu konuda rahat bir tavır sergiler. Günümüzde de artık, bir avuç pozitivist sosyolog bir tarafa bırakılırsa, çoğu sosyal bilimci İbn-i Haldun'un tavrını benimsemektedir: İnceledikleri konularda nesnel kalmak konusunda ısrarlı davranırken, elde ettikleri bulgular hakkında yorum yaparken kendi görüş ve yaklaşımlarını da sergilemeyi ihmal etmezler. Bu, sözünü ettiğimiz kesimin içine düştüğü göz boyayıcılığından daha dürüst ve etik bir tavidir.

Bu ön düşüncelerden sonra elinizdeki eser hakkında birkaç şey söylemek istiyorum. Söz konusu çalışma, uzun bir dönemi kapsayan bir okuma ve düşünme sürecinin ürünü olmakla birlikte son bir yıl içinde yaptığım düzenli ve sistematik bir okuma ve yazma sonucunda ortaya çıkmıştır. Küçük bir grupla başlayan Mukaddime okumaları, daha sonra bireysel bir çalışma şekline dönüştü ve oldukça kısa sayılabilecek bir sürede bu sözlük ortaya çıktı. Bu sözlük, modern sosyoloji sözlüklerinden farklıdır ve farklı olması da normal karşılanması gereken bir şey-

dir. Amacımız, klasik dönemin bir birikimi olan Mukaddime'nin temel kavramlarını ve düşüncelerini ortaya koymak ve daha ileri çalışmalar için bir kaynak oluşturmaktır. Eğer bu sözlük, İbn-i Haldun çalışmalarına destek vermek yanında ilham kaynağı olmak gibi bir işlev yüklenirse amacına ulaşmış olacaktır.

Bilindiği üzere Mukaddime'nin Türkçe dilinde birçok tercümesi bulunmaktadır. Çalışmamızda biz Süleyman Uludağ çevirisini esas almakla birlikte, diğer çevirilere de zaman zaman göz attık. Hatta kimi zaman Zakir Kadiri Ugan ve Turan Dursun çevirilerinden de alıntılar yaptık. Bu tercihimizde, aslına bağlı çeviri ve kavramsal yapı konusunda Süleyman Uludağ'ın daha titiz bir çeviri yapmış olduğuna değin inanç önemli bir rol oynamıştır. Ancak bu inanç, diğer çevirilerin önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Hatta Türkçe konusunda diğer çevirilerin daha akıcı ve başarılı olduğu bile söylenebilir. Kısaltmalar bölümünde de görüleceği üzere, hangi çeviriden alıntı yapmışsak, çevirmenin ad ve soyadlarının ilk harflerinden hareketle bir kısaltma yaparak kaynağımızı açıkça belirttik.

Kavramların tespitini yaparken genellikle iki yöntemden hareket ettik. Bazı kavramları doğrudan doğruya Mukaddime okumaları sırasında eserden çıkarttık. Asabiye, mülk, iklim, adet, ahlak vesaire gibi. Bunlar İbn-i Haldun'un kendi orijinal kavramlarıdır. Bazı kavramları ise, kendimiz ihdas ettik. Bu kavramlar, genellikle günümüz sosyolojisinde bilinen modern kavramlardır. Bilgi sosyolojisi, aidiyet, ilerleme, eğitim sosyolojisi vesaire gibi. Her ne kadar İbn-i Haldun bu kavramları doğrudan doğruya Mukaddime'de kullanmamışsa da, bu kavramların semantik alanı içinde yer alan düşünceler ve yaklaşımlar ileri sürmüştür. Bu bakımdan kavramlar modern olsalar da, düşünceler ona ait klasik dönemin düşünceleridir. Bu kavramlar, aslında bugünden hareketle geriye doğru yapılmış bir okumanın ürünüdürler, ama tarihçilerin içine düştükleri bir hata anlamında anakronik sayılmazlar. Çünkü biz, bu noktada olmayan bir şeyi uydurmadık ya da ona bir şeyler atfetmedik; bilakis mevzu bahis edilen bir meseleyi sadece kavramsallaştırmış olduk.

Bu şekilde bir kavramsallaştırma, bir anlamda yeni-İbn-i Haldunculuk olarak deyimlenen bir anlayışı yansıtmaktadır. İbn-i Haldun çalışmaları, bugün sadece onu anlamak ve anlatmakla sınırlandırılmaz. Eğer bir bilim ve düşünce geleneği kurmak istiyorsak, İbn-i Haldun'u ve onun düşüncelerini geliştirmek de zorundayız. Bu anlamda sözlük, kısmen yeni-Halduncu çalışmaya bir örnek olarak gösterilebilir. Şüphesiz ki bu sözlük, bildiğimiz kadarıyla alanında yapılan ilk çalışmadır. Kavramlar konusunda sözünü ettiğimiz ikinci yöntemle bu sözlüğün geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi mümkündür. Belki ilerde, nasip kısmet olursa, gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş baskıları da yapılabilir. Yeni

kavramların tespit edilmesi konusunda ikincil kaynakların taranması kadar okuyucularımızın katkılarının da önemli olduğunu belirtmeliyiz.

Kavramların tespiti kadar içeriksel olarak semantik alanlarının belirlenmesi ve yorumlanması konusunda da belirli bir yöntem izledik. Öncelikle bir kavramı ele alırken, Mukaddime’de bu kavramının nasıl tanımlandığını tespit etmeye çalıştık. Amacımıza ulaşmak için sık sık ve zaman zaman da uzun alıntılar yapmayı gerekli gördük. Daha sonra ise, ikinci bir adım olarak söz konusu kavramın anlam ve önemine değin bazı yorumlar yaptık. Bu yorumlar da bir nevi yeni-Haldunculuk olarak okunmalıdır. Elbette yorumlara herkesin aynen katılmasını beklemiyoruz, başka tür yorumların olmasını da doğal karşılıyoruz. Yeni-İbn-i Haldunculuk, İbn-i Haldun ve Mukkadime üzerinde çağdaş yorumlar geliştirme konusundaki girişimleri ifade etmektedir, ancak bu çağdaş yorumların homojen bir yapı oluşturması da beklenmemelidir. Doğal olarak her İbn-i Haldun ve Mukkadime okuyucusu, ondan farklı şeyler anlayacak ve bu anlamda kendi perspektifinden yeni bir yorum sunacaktır. Bu benim için geçerli olduğu kadar başkaları için de geçerli bir durumdur.

Sözlük, toplam 150’ye yakın asli kavram ve 450’yi aşkın atıf kavramları olmak üzere toplam 600 civarında kavramdan oluşmaktadır. Sözlükte kavram aramayı ve bulmayı kolaylaştırmak için sözlüğün arkasına bir KAVRAMLAR DİZİNİ ekledik. Ayrıca İbn-i Haldun’un Mukaddime okumalarını kolaylaştırmak ve onun sosyal bilim alanındaki yaklaşımlarını yansıtmak amacıyla bir GİRİŞ bölümü yazdık. Bu bölümün hemen ardından gelen ÖNERMELER bölümünde Mukaddime’nin temel tezlerini sıraladık. Günümüz okuyucusuna bir fikir vermek için hem GİRİŞ bölümünde hem de ÖNERMELER bölümünde Mukaddime’nin kapsadığı alanları bilinen sosyal disiplinlere göre bölümledik. Bu bölümlerle, klasik bir eser olan Mukkadime hakkında çağdaş okuyucuya güncelleştirilmiş bir Mukaddime versiyonu sunmakla kalmıyor, aynı zamanda İbn-i Haldun’un “ilm-i umran” anlayışının nasıl bir sosyal bilim anlayışı sergilediğini de vermektedir.

Son olarak sözlüğün arkasına İbn-i Haldun ve Mukaddime çalışmalarını yansıtan seçilmiş bir bibliyografya ekledik. Şüphesiz ki konuyla ilgili çalışmalar bundan ibaret değildir. Biz ulaşabildiğimiz kaynaklardan ve önemli bulduklarımızdan bir derleme yaptık. Buraya bir kısım kitap (tercüme ve telif) ve makale yanında, Türkiye’de yapılmış yüksek lisans ve doktora tezi çalışmalarını da koyduk. Okuyucular, isterlerse söz konusu tezlere Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) sitesinden ulaşabilirler.

MUKADDİME OKUMALARINA GİRİŞ bölümünde iddia ettiğimiz gibi İbn-i Haldun, sadece bir tarihçi veya bir sosyolog değildir. O, en genel anlamda bir sosyal bilimcidir ve sosyal bilim konusunda holistik bir

bakış açısına sahiptir. Bu anlamda Mukaddime, bugün uzmanlaşma sebebiyle paramparça olmuş modern sosyal bilimlerin alanına yeni bir ışık altında bakmamızı sağlayacak yeni bir perspektif sunmaktadır. Her ne kadar Mukaddime ve Mukaddime'nin kavramlarını içeren bu çalışmamız *Mukaddime Sözlüğü, Klasik Sosyal Bilimler Sözlüğü* olarak adlandırılmışsa da, bu sözlük sadece geleneksel/klasik birikimi aktarmayı amaçlamıyor, bunun yanında yeni bir sosyal bilim anlayışını da gündeme getirmeyi hedeflemektedir.

Eğer bu hedefe ulaşmada *Mukaddime Sözlüğü* az da olsa bir katkı sağlarsa, yazar amacına ulaşmış olacaktır. Sözlük, sadece İbn-i Haldun çalışması yapan araştırmacı ve akademisyenlere değil, klasik sosyal düşünce, yerli sosyoloji ve sosyal bilimlerde yeni arayışlara açık olan herkese seslenmektedir. Eksikler ve katkılar konusunda tüm okuyucuların eleştirisi ve katkılarına açık olduğumuzu belirtirken, yeni çalışmalara esin ve motivasyon kaynağı olmasını gönülden temenni ediyorum.

Prof. Dr. Kadir CANATAN
Mayıs 2017, İstanbul